

KONINGIN ELISABETHZAAL

125 JAAR KLASSIEKE MUZIEK

Van houten kiosk tot Gouden Zaal

KONINGIN ELISABETHZAAL
125 JAAR KLASSIEKE MUZIEK

Van houten kiosk tot Gouden Zaal

HANNIBAL

VOORWOORD

De eerste repetitie van ons orkest in zijn nieuwe residentie, in 2016, staat in mijn geheugen gegrift. De orkestklanken vanop het podium zorgden bij alle aanwezigen voor een overweldigend gevoel van ontroering en trots. De residentie van het Antwerp Symphony Orchestra is een prachtig staaltje architectuur en een state-of-the-art concertzaal. Alle musici hebben hun eigen instrument, maar de concertzaal is het instrument van het hele orkest. De nieuwe Koningin Elisabethzaal is een gouden meesterinstrument dat genereus is voor orkest én publiek. Solisten en dirigenten, net als bezoekende orkesten, zijn steevast diep onder de indruk van de akoestiek en de faciliteiten en beamen dat de Koningin Elisabethzaal bij de beste concertzalen van Europa gerekend moet worden.

Tegelijkertijd is het onmogelijk om op dit podium te staan en niet de hele historische van deze plek te voelen. De huidige zaal is de derde incarnatie van een concertzaal op deze plaats. Als residentieorkest en behoeder van de klassieke programmatie vonden we het onze taak om de geschiedenis van de klassieke muziek in deze zaal, in deze stad, te ontsluiten. Velen hebben mooie herinneringen aan de concerten in deze ruimte, maar weten vaak niet dat de geschiedenis van de symfonische concerten in deze stad al meer dan twee eeuwen terug reikt. We hebben daarom aan gerenommeerde experts gevraagd om aspecten van deze muzikale geschiedenis neer te schrijven. In het eerste deel wordt er ingezoomd op het klassiekemuziekleven in de stad rondom; in het tweede deel staan de Koningin Elisabethzaal en het eigen residentieorkest centraal. Het boek opent met een fotoreeks van Michiel Hendryckx. Hij trok, geïnspireerd door de verhalen in dit boek, door de stad Antwerpen en portretteerde in zijn geheel eigen stijl enkele significante plaatsen uit deze geschiedenis.

We geloven sterk in het model van een residentieorkest dat de ziel van een concertzaal belichaamt en zo het potentieel van deze prachtige zaal maximaal benut. We zijn daarbij de Vlaamse overheid heel dankbaar voor deze residentie, en de KMDA voor de goede samenwerking. Antwerp Symphony Orchestra neemt zijn verantwoordelijkheid om deze schitterende zaal steeds op haar best te laten klinken, en ook om de muzikale nalatenschap van alle illustere voorgangers levend te houden in de herinnering van het publiek. Ik hoop dat dit boek kan bijdragen aan dat laatste; voor het eerste verwelkom ik u allen graag in onze prachtige, gouden Koningin Elisabethzaal.

Joost Maegerman
Intendant Antwerp Symphony Orchestra

PREFACE

I will never forget our orchestra's first rehearsal in its new residence, in 2016. The sound of the orchestra on the stage inspired an overwhelming sense of pride and emotion in everyone who attended the rehearsal. The residence of the Antwerp Symphony Orchestra is a magnificent example of superb architecture and a state-of-the-art concert hall. All musicians have their own instruments, but the concert hall is the entire orchestra's instrument. The new Queen Elisabeth Hall is a masterfully crafted golden instrument that is generous both for the orchestra and the audience. Soloists and conductors, as well as visiting orchestras, never fail to be impressed by the hall's acoustics and facilities. They all agree that the Queen Elisabeth Hall is one of the best music venues in Europe today.

At the same time, you cannot stand on this stage and not get a sense of the history of this place. The current hall is the third incarnation of a concert hall at this location. As the orchestra-in-residence and custodian of the classical programming, we felt that it was our duty to share the history of classical music in this hall, in this city. Many people have great memories of the concerts in this hall. At the same time, they often have no idea that the history of symphonic concerts in Antwerp spans more than two centuries. We asked a panel of renowned experts to highlight aspects of this musical history. In the first part, we zoom in on classical music life in the city; the second part focuses on the Queen Elisabeth Hall and its own orchestra-in-residence. The book opens with a photo series by Michiel Hendryckx. The stories in this book inspired him to take a walk through Antwerp and portray some of the more significant places in this history in his own unique style.

We strongly believe in the model of an orchestra-in-residence, which embodies the soul of a concert hall, making full use of the potential of this magnificent hall. We are deeply indebted to the Government of Flanders for this residency, and to the KMDA for the excellent collaboration. The Antwerp Symphony Orchestra takes its responsibility very seriously, ensuring that this superb hall always sounds at its best, in addition to keeping the musical legacy of its illustrious predecessors alive in the public's memory. I hope that this book will contribute to the latter endeavour. As far as our first commitment is concerned, I look forward to welcoming you all to our beautiful, golden Queen Elisabeth Hall.

Joost Maegerman
General Manager of the Antwerp Symphony Orchestra

Het vroegere zomerlokaal van de Société royale d'Harmonie, gelegen in het Antwerpse Harmoniepark. Vandaag is hier het Antwerpse stadsloket gevestigd.

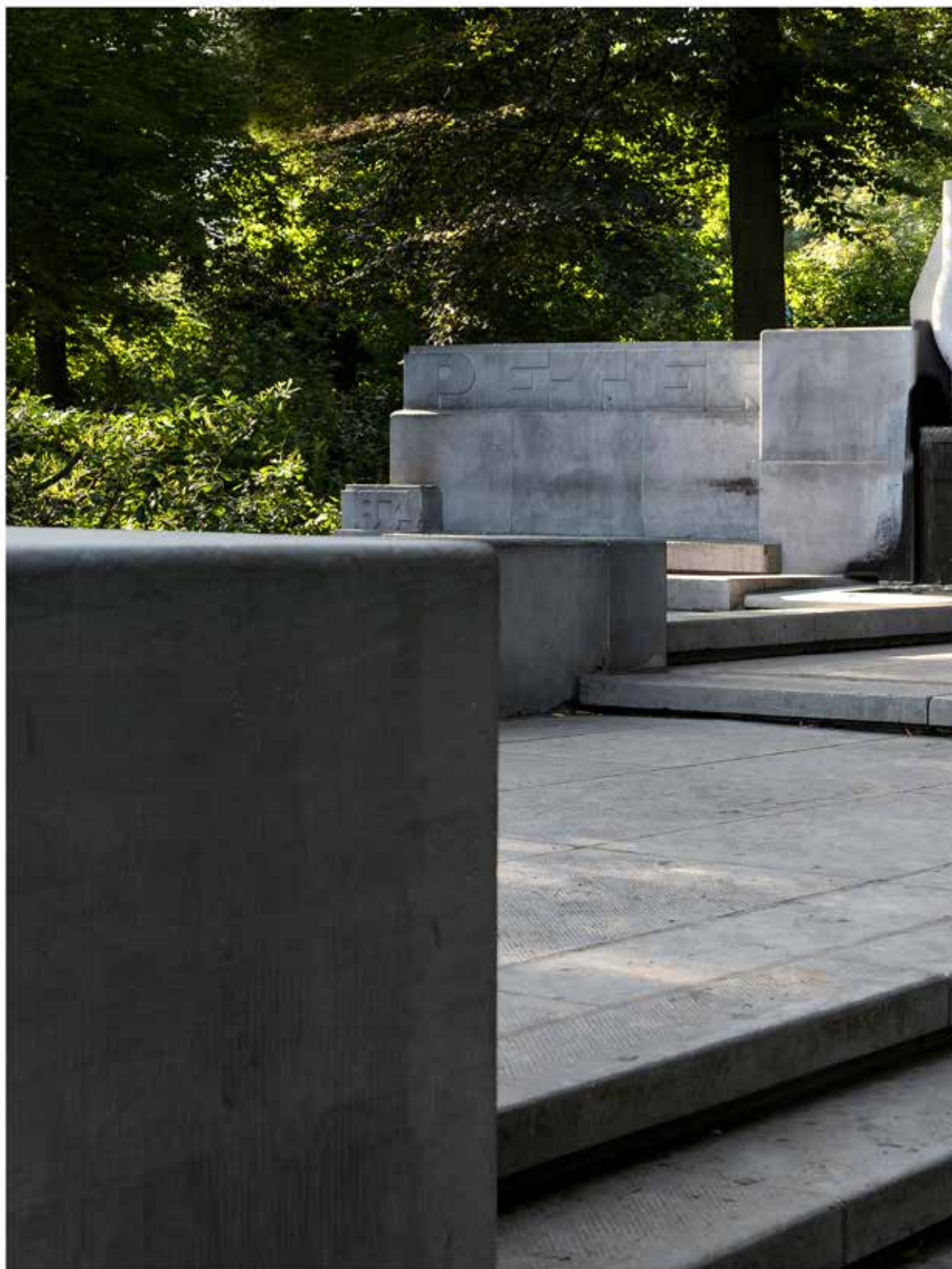

De muziekkiosk in het Koning Albertpark, vlak bij het vroegere zomerlokaal van de Société royale d'Harmonie.

Zicht op het monument voor Peter Benoît in het Harmoniepark, ontworpen door Henry Van de Velde.

Zicht op de Bourlaschouwburg aan de Komedieplaats, waar het Théâtre Royal winterconcerten hield. Onder de kroonlijst staan niet alleen beroemde toneelschrijvers, maar ook verschillende componisten afgebeeld.

Het Osterriethuis aan de Meir, waar lange tijd intellectuele en muzikale salons gehouden werden.

INHOUD

VOORWOORD	p. IV
FOTO-ESSAY MICHIEL HENDRYCKX	p. VI
<i>De stad rond de zaal</i>	
1. HET ANTWERPSE CONCERTLEVEN IN DE NEGENTIENDE EEUW <i>Hedwige Baeck-Schilders</i>	p. 3
2. HET ANTWERPSE MUZIEKLEVEN TIJDENS DE BELLE ÉPOQUE: EEN CALEIDOSCOPIsche BLOEMLEZING (1870-1914) <i>Jan Dewilde</i>	p. 27
3. HET ANTWERPSE CONCERTLEVEN IN OORLOGSTIJDEN <i>Hedwige Baeck-Schilders</i>	p. 55
4. SPONSORING EN MECENAAT: HET ANTWERPSE MUZIEKLEVEN MET DE GEWAARDEERDE MEDEWERKING VAN DE MECENAS <i>Hans Boers</i>	p. 79
<i>De zaal in de stad</i>	
5. DE DIERENTUINCONCERTEN EN HET ANTWERPSE CONCERTLEVEN IN DE BELLE ÉPOQUE EN HET INTERBELLUM <i>Hedwige Baeck-Schilders</i>	p. 99
6. DE STAD, DE ZAAL EN HAAR ORKEST: VAN DE PHILHARMONIE TOT HET ANTWERP SYMPHONY ORCHESTRA <i>Stijn Paredis</i>	p. 129
7. EEN STEMPEL DES TIJDS: DE PROGRAMMATIE VAN DE KONINGIN ELISABETHZAAL IN ENKELE KRACHTLIJNEN <i>Arne Herman</i>	p. 145
8. DE 'GOUDEN' KONINGIN ELISABETHZAAL: EEN CASESTUDY <i>SimpsonHaugh</i>	p. 169
9. THUIS: ANTWERP SYMPHONY, HET RESIDENTIEORKEST VAN DE GOUDEN ELISABETHZAAL <i>Joost Maegerman, met een introductie door Dries Herpoelaert</i>	p. 179
QUEEN ELISABETH HALL: 125 YEARS OF CLASSICAL MUSIC	p. 193

De stad rond de zaal

1.

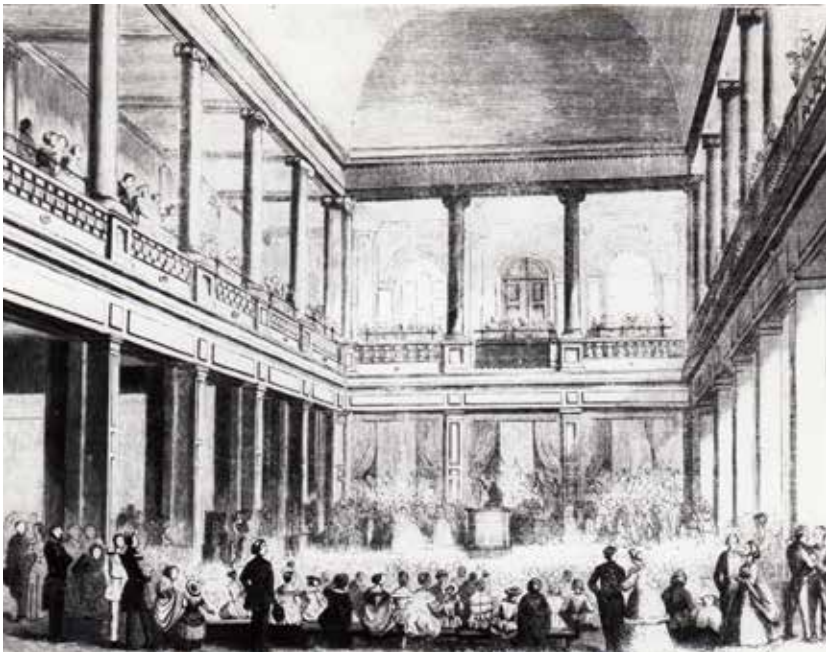
**HET ANTWERPSE CONCERTLEVEN
IN DE NEGENTIENDE EEUW**

Hedwige Baeck-Schilders

HET ANTWERPSE CONCERTLEVEN IN DE NEGENTIENDE EEUW

Hedwige Baeck-Schilders

De afkoping van de Scheldetol in 1863 was een hoogtepunt in de economische wederopbloei van Antwerpen. Die begon rond de eeuwwisseling en ging gepaard met ingrijpende maatschappelijke en culturele veranderingen. Bleef het concertleven in het begin van de negentiende eeuw beperkt tot enkele elitaire verenigingen, dan kreeg het na de Belgische onafhankelijkheid meer en meer het karakter van een sociaal en mondain gebeuren. In de tweede helft van de 'eeuw van de vooruitgang' was er een enorme verscheidenheid aan zomer- en winterconcerten. Bovendien bundelden verschillende muziek- en koorverenigingen hun krachten voor de organisatie van koorwedstrijden en muziekfestivals.

Grote zaal van de Cité, 1868
Houtsnede naar een tekening van Hendrik Schaeffels, in *De Vlaamse School*

De stad rond de zaal

2.

**HET ANTWERPSE MUZIEKLEVEN
TIJDENS DE BELLE ÉPOQUE:
EEN CALEIDOSCOPISCHE
BLOEMLEZING (1870–1914)**

Jan Dewilde

HET ANTWERPSE MUZIEKLEVEN TIJDENS DE BELLE ÉPOQUE: EEN CALEIDOSCOPISCHE BLOEMLEZING (1870–1914)

Jan Dewilde (Studiecentrum voor Vlaamse Muziek)

Op een zondag in het jaar 1869 kwam de Franse dirigent, violist en musicograaf Arthur Pougin (1834–1921) in Antwerpen aan. Hij maakte een kunstreis door België en Nederland en deed uitgebreid verslag in het muziektijdschrift *La France musicale*. Pougin keek erg uit naar zijn bezoek: volgens hem was Antwerpen een van de meest intelligente en interessante steden van het koninkrijk. De componist, musicoloog, archeoloog en verzamelaar Léon de Burbure de Wesembeek (1812–1889) was zijn erudiete gids. Pougin was gecharmeerd door het pittoreske oude stadsgedeelte vol verrassingen, maar hij was nog meer onder de indruk van de ‘jonge stad’ met haar waterpartijen en parken, veel licht en ruimte, statige huizen en brede lanen. Hij bewonderde schilderijen in de belangrijkste kerken en bezocht de Nottebohmzaal, de patriciërswoning van Plantin en het museum dat toen nog was ondergebracht in de Koninklijke Academie. In zijn reisverslag roemt Pougin het rijke intellectuele en culturele leven en de vele concertorganisaties, te beginnen met die van de Zoo: “Iedere avond hoor ik er schitterende muziek, gespeeld door een uitstekend orkest.”

Het Winterlokaal van de Société royale d’Harmonie noemde hij de grootste en mooiste concertzaal van heel Europa. Pougin besloot zijn bezoek aan Antwerpen met de vaststelling dat het moeilijk was om artistiek rijkere steden te vinden. Dankzij zijn lyrische beschrijvingen bezochten veel cultuurtoeristen in zijn voetsporen de Scheldestad. De Wereldtentoonstellingen van 1885 en 1894 zwingelden die belangstelling verder aan.

Tijdens de belle époque kende Antwerpen een enorme ontwikkeling die werd ingeluid door het tolvrij maken van de Schelde in 1863. De haven en de stad barstten op een gegeven moment uit hun voegen: de bevolking explodeerde van 110.000 inwoners in de jaren 1860 tot 270.000 rond de eeuwwisseling en meer dan 322.000 na de Eerste Wereldoorlog. Die spectaculaire toename valt te verklaren door gebiedsuitbreiding en natuurlijke aangroei, maar vooral door migratie. Veel plattelanders kwamen naar de nieuwe werkplaatsen en de opkomende tertiaire sector van de havenstad. De florerende havenactiviteiten trokken ook internationale immigranten aan, en dan vooral Duitsers die de Duitse handelskolonie in Antwerpen kwamen versterken. Rond het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw streken heel wat bekende Duitse handelsfamilies neer in Antwerpen: de Kreglingers, de Grisars, de

Peter Benoit in het jaar van zijn komst naar Antwerpen, 1867
Bibliotheek Koninklijk Conservatorium Antwerpen

Nottebohms... De Duitse gemeenschap had een grote invloed op het economische, sociale en culturele leven van Antwerpen. Ze was bijzonder zelfredzaam: ze had haar eigen cafés, restaurants en winkels, organiseerde haar eigen onderwijs, sociale hulpverlening, cultuur en ontspanning, ze gaf kranten uit en had haar eigen gebedshuizen. Maar ook buiten de eigen kringen namen de Duitsers als mecenas, organisator of actief lid deel aan het culturele verenigingsleven. De rol van de Duitse kolonie in het Antwerpse muzikaleven van de belle époque is moeilijk te overschatten. Dankzij haar inbreng pendelde Antwerpen muzikaal tussen de invloedssfeer van Parijs en de muziekcultuur uit het Rijnland. Die boeiende dynamiek zorgde voor een divers muzieklandschap met kleine en grote podia, twee operagezelschappen, een groeiend aantal concertverenigingen en orkesten, grootschalige muziekfestivals en openluchtconcerten. Er klonk muziek in cafés, koffiehuisen, danszalen en salons, op straten, pleinen en kiosken, en ook kerken waren muziekcentra voor oud én nieuw repertoire.

Een belangrijke katalysator was de Antwerpse Muziekschool, die vanaf haar ontstaan in 1867 geleid werd door Peter Benoit (1834–1901). Aan het einde van de negentiende eeuw werd de school uitgebouwd tot het Koninklijk Vlaams Conservatorium. Benoit rolde er de Vlaamse muziekbeweging uit, wat Antwerpen in hoge mate zou onderscheiden van andere belangrijke muzieksteden als Brussel en Gent. Om zijn ideeën bij het Belgische muziekestablishment te promoten, drukte Benoit als een van de eersten binnen het Europese cultuurnationalisme zijn visie uit op het muzieknationalisme en de rol van een muziekopleiding in een gemeenschap. Hij deed dat onder meer in een reeks lezingen en essays met titels als *La nouvelle école musicale flamande* (1868), *De Vlaamsche muziekschool van Antwerpen, hare inrichting en strekking* (1873) en *Een Koninklijk Vlaamsch Conservatorium* (1879). Benoit liet zich inspireren

COLOFON

Teksten

Hedwige Baeck-Schilders
Hans Boers (Geheugen Collectief)
Jan Dewilde
SimpsonHaugh Architects
Arne Herman
Joost Maegerman
Stijn Paredis

Projectcoördinatie Antwerp Symphony Orchestra

Sven Sabbe
Filip Stuer
Jo Wyers

Eindredactie

Katia Belloy
Derek Scoins
Lien Vanreusel

Vertaling

Sandy Logan

Index

James De Coninck

Beeldbewerking Hannibal Books

Natacha Hofman

Artdirection Hannibal Books

Natacha Hofman

Projectcoördinatie Hannibal Books

Sofie Meert

Vormgeving

Tina De Souter

Druk en inbinding

Graphius, Gent

Fotocredits

Michiel Hendryckx (p. VI-XXXI)

Vincent Callot (p. 76-77, 148, 158, 161)
Björn Comhaire (p. 164-165)
Thomas Geuens (p. 134)
Julie Rommelaere (p. 140-141, 155)
Stefaan Temmerman (p. 74-75, 183)
Jesse Willems (p. 22, 23, 25, 50, 52, 53, 94-95, 96-97, 124-125, 126-127, 133, 137, 142-143, 151, 152, 163, 166-167, 171, 174-175, 176-177, 185, 188-189, 190-191)

HANNIBAL

BOOKS

ISBN 978 94 6436 682 2
D/2022/11922/62
NUR 665/648

© Hannibal Books, 2022
www.hannibalbooks.be

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft geprobeerd voor alle teksten, foto's en afbeeldingen de wettelijke voorschriften inzake copyright toe te passen. Wie meent nog rechten te kunnen laten gelden wordt verzocht zich tot de uitgever te richten.